অধ্যায় ১৪ ঃ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব

অধ্যায় গাঁথনি

১৪.১ উদ্দেশ্য
১৪.২ পৰিচয়
১৪.৩ গুণক-ত্বৰণ সংযোগ ঃ ছেমুৱেলচনৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব
১৪.৪ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব
১৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১৪.৬ অধিক জানিবৰ বাবে
১৪.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান
১৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ছেমুৱেলচনে আগবঢ়োৱা ব্যৱসায় চক্ৰৰ গুণক-ত্বৰন নীতি বৰ্ণনা কৰিব পাৰিব
- হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

১৪.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়টিত আমি ইতিমধ্যে ব্যৱসায় চক্ৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিছোঁ। এই অধ্যায়ত, আমি ব্যৱসায় চক্ৰৰ দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। প্ৰথম তত্ত্বটো হৈছে ছেমুৱেলচনৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব। এই তত্ত্বটোত আমি কেনেকৈ ছেমুৱেচনে গুণক আৰু ত্বৰণ সংযোগ ব্যৱহাৰ কৰি ব্যৱসায় চক্ৰৰ ধাৰণাটো বৰ্ণনা কৰিছে তাকে আলোচনা কৰিম। পিছৰটো হৈছে হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব।

১৪.৩ গুণক-ত্বৰণ সংযোগ ঃ ছেমুৱেলছনৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব

আগৰ অধ্যায়টিত আমি ব্যৱসায় চক্ৰ উদ্ভৱ হোৱা কিছুমান কাৰণ আলোচনা কৰিছোঁ। জে. এম কেইন্সেও ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্বটোলৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৰঙণি আগবঢ়াইছিল। তেওঁৰ মতে, ব্যৱসায় চক্ৰ হৈছে বিনিয়োগ চাহিদাৰ উত্থান আৰু পতনৰ ফলাফল। কেইন্সৰ "The General Theory of Employment, Interest and Money" গ্ৰন্থখনৰ 'Notes on the Trade Cycles' শীৰ্ষক ২২ নং অধ্যায়ত কৈছিল যে এখন "অৰ্থনীতিত ব্যৱসায় চক্ৰ (কেইন্সৰ মতে বাণিজ্য চক্ৰ) উদ্ভৱ হোৱাৰ কাৰণ হৈছে মূলধনৰ প্ৰান্তিক কৰ্মদক্ষতাৰ চক্ৰীয় পৰিবৰ্তন, যদিও কেতিয়াবা অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাৰ কিছুমান হ্ৰস্বকালীন চলকসমূহৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ ফলত উদ্ভৱ হয়"। গতিকে,

কেইন্সৰ মতে, এখন অর্থনীতিৰ চক্রীয় উত্থান-পতনৰ মুখ্য কাৰণ হৈছে বিনিয়োগৰ পৰিবর্ত্তন আৰু এই পৰিবর্ত্তন সাধন হয় মূলধনৰ প্রান্তিক কর্মদক্ষতাৰ চক্রীয় পৰিবর্ত্তনৰ ফলত।

কেইন্সে তেওঁৰ ব্যৱসায় চক্র তত্ত্বৰ আলোচনাত, গুণক তত্ত্বৰ সহায়ত দেখুৱাইছে- বিনিয়োগৰ বৃদ্ধি আৰু হ্রাসৰ ফলত কেনেকৈ উৎপাদন আৰু নিয়োগত প্রভাৱ পৰে, যেতিয়া, গুণকে ব্যৱসায় চক্রৰ উর্দ্ধগতি নাইবা অধোগতিত কার্য্য কৰি থাকে। কিন্তু তেওঁ অর্থনৈতিক কার্যকলাপৰ চক্রীয় (cyclical) আৰু সঞ্চয়ী (cumulative) প্রকৃতিৰ উত্থান-পতন বর্ণনা কৰা নাছিল। ইয়াৰ কাৰণ হ'ল ব্যৱসায় চক্রৰ বর্ণনাত তেওঁ ত্বৰণ নীতি ব্যৱহাৰৰ ওপৰত জোৰ দিয়া নাছিল।

পিছৰ অর্থবিজ্ঞানী সকলে বাণিজ্য চক্রৰ লগতে অন্য অর্থনৈতিক পৰিঘটনা বর্ণনা কৰিবলৈ গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগ নীতি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। সেইসকলৰ ভিতৰত ছেমুৱেলচন আগৰণুৱা আছিল। তেও গুণক আৰু ত্বৰণৰ মাজৰ সংযোগ দেখুৱাইছিল আৰু এই সংযোগে কেনেকৈ অর্থনৈতিক কার্যকলাপসমূহত চক্রীয় উত্থান-পতন সৃষ্টি কৰে, সেয়া বর্ণনা কৰিছিল।

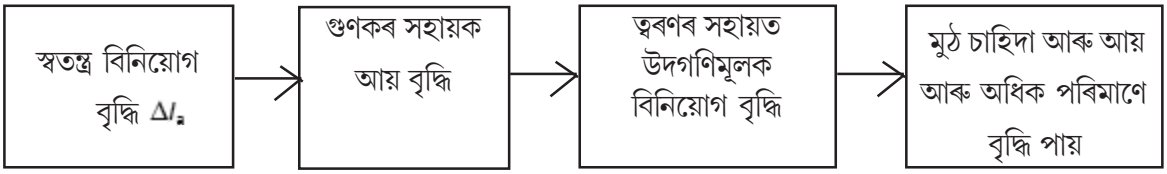
ছেমুৱেলচনৰ তত্ত্বৰ মুখ্য বৈশিষ্ট্য হৈছে, গুণকে অকলে অর্থনৈতিক উত্থান-পতনৰ চক্রীয় আৰু সঞ্চয়ী (cyclical and cumulative) স্বভাৱৰ বিষয়ে সঠিক ভাৱে বর্ণনা কৰিব নোৱাৰে। বিনিয়োগৰ স্বতন্ত্র বৃদ্ধিয়ে আয়ক বহুত বেছি পৰিমাণে বৃদ্ধি কৰিব আৰু সেইটো নির্ভৰ কৰিব গুণকৰ মানৰ ওপৰত। এই বর্দ্ধিত আয়ে পিছলৈ ত্বৰণৰ প্রভাৱৰ জৰিয়তে বিনিয়োগ বৃদ্ধিক অনুপ্রাণিত কৰে। সেয়েহে, বর্দ্ধিত আয়ে সামগ্রী আৰু সেৱাৰ সামগ্রিক চাহিদা বৃদ্ধি কৰে। সামগ্রীৰ বর্দ্ধিত চাহিদা পূৰণ কৰিবলৈ, অর্থনীতিটোত আগতকৈ বেছি মূলধনী দ্রব্য লাগিব আৰু তাৰ বাবে অতিৰিক্ত বিনিয়োগৰ প্রয়োজন হ'ব। এনেদৰে, দেখা যায় যে বিনিয়োগ আৰু আয়ৰ মাজত এটা পৰস্পৰ সংযোগ আছে, বিনিয়োগে আয়ক প্রভাৱিত কৰে, যিয়ে বিনিয়োগৰ চাহিদাক প্রভাৱিত কৰে আৰু এনেদৰে, আয় আৰু নিয়োগৰ চক্রীয় উত্থান-পতন ঘটে।

ছেমুৱেলচনৰ তত্ত্বৰ অভিধাৰণাসমূহ হ'ল —

- চলিত সময়ৰ উপভোগ ব্যয় আগৰ সময়ৰ আয়ৰ পৰিবর্ত্তনৰ লগত জড়িত।
- চলিত সময়ৰ বিনিয়োগ এবছৰ ব্যৱধানৰ আয়ৰ পৰিবর্তনৰ লগত জড়িত।
- এই আর্হিটোত জড়িত আন উপাদান হৈছে বাহ্যিক ব্যয়(চৰকাৰী ব্যয়), যিটো অপৰিবর্ত্তিত হৈ থাকে।
- এই আর্হি টোৱে বাহ্যিক ব্যয়ৰ উপাদানসমূহ আৰু ইয়াৰ আয়ৰ পৰিবর্ত্তনৰ ওপৰত হোৱা প্রভাৱ সম্পর্কে আলোচনা নকৰে।

আর্হিটোৰ কার্য্যকৰণ ঃ ছেমুৱেলচনৰ তত্ত্বৰ কার্য বুজিবলৈ ১৪.১ নং চিত্রৰ সহায় ল'ব পাৰোঁ। চিত্রটিত দেখুওৱা হৈছে- কেইন্সৰ গুণকৰ লগত ত্বৰণৰ সংযোগৰ ফলত আয় আৰু উৎপাদন আৰু অধিক পৰিমাণে বৃদ্ধি পায়।

চিত্র ১৪.১ ঃ কেইন্সৰ গুণকৰ লগত ত্বৰণৰ সংযোগ

চিত্র ১৪.১ ত, "Ia = স্বতন্ত্র বিনিয়োগ বৃদ্ধি", "Y = আয় বৃদ্ধি" 1/1 – MPC = গুণকৰ আকাৰ য'ত MPC = প্রান্তিক উপভোগ প্রৱণতা, "Id = উদগনিমূললক বিনিয়োগ বৃদ্ধি, v = ত্বৰণৰ আকাৰ।

গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগ তত্ত্বটো গাণিতিকভাৱে তলত দিয়া ধৰণে প্রকাশ কৰিব পাৰি —

$$Y_t = C_t + I_t \qquad \ldots(i)$$
$$C_t = C_a + c\,(Y_{t-1}) \qquad \ldots(ii)$$
$$I_t = I_a + v\,(Y_{t-1} - Y_{t-2}) \qquad \ldots.(iii)$$

ইয়াত, Y_t, C_t আৰু I_t য়ে 't' সময়ত আয়, উপভোগ আৰু বিনিয়োগক বুজাইছে। C_a মানে স্বতন্ত্র উপভোগ, I_a মানে স্বতন্ত্র বিনিয়োগ, c মানে প্রান্তিক উপভোগ প্রৱণতা আৰু v য়ে মূলধন উৎপাদন অনুপাত বা ত্বৰণক বুজাইছে।

ওপৰত আলোচনা কৰা অভিধাৰণাসমূহ আৰু তিনিটা সমীকৰণৰ পৰা ইয়াকে ক'ব পাৰি যে 't' সময়ৰ উপভোগ তাৰ আগৰ Y_{t-1} সময়ৰ আয়ৰ ফলন। ঠিক তেনেদৰে, 't' সময়ৰ উদগণিমূলক বিনিয়োগ তাৰ আগৰ সময়ৰ আয়ৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ ফলন। ইয়ে ইয়াকে বুজায় যে আয়ৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ বাবে দুটা সময়ৰ ব্যৱধান থাকে, যিয়ে উদগণিমূলক বিনিয়োগ গঠন কৰে (আৰ্হিটোৰ দ্বিতীয় অভিধাৰণাটো মন কৰক)।

এতিয়া, ওপৰৰ (iii) সমীকৰণটোত, উদগণিমূলক বিনিয়োগ v $(Y_{t-1} - Y_{t-2})$ বা v (Y_{t-1}) ৰ সমান।

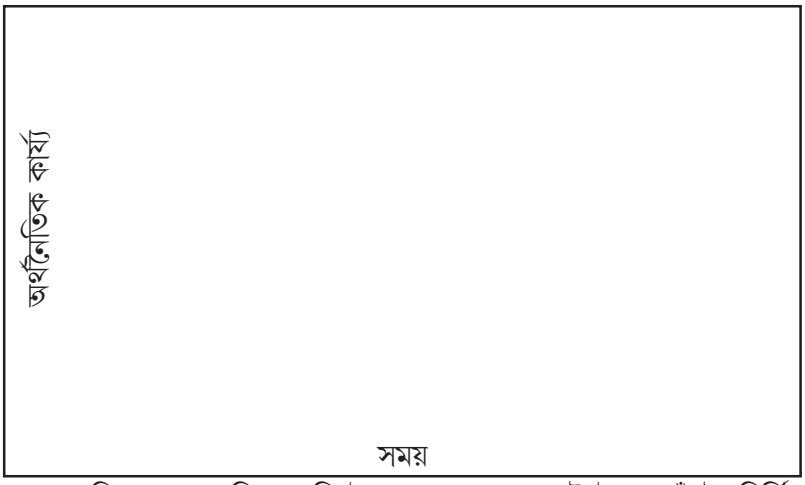
সমীকৰণৰ (ii) আৰু (iii), সমীকৰণ (i)ত বহুৱাই আমি তলত দিয়া আয়ৰ সমীকৰণ (iv) পাম —

$$Y_t = C_a + c\,(Y_{t-1}) + I_a + v\,(Y_{t-1} - Y_{t-2}) \ldots(iv)$$

সমীকৰণ (iv) য়ে কেনেকৈ আয়ৰ বৃদ্ধি প্রান্তিক উপভোগ প্রৱণতাৰ মান আৰু মূলধন উৎপাদনৰ অনুপাত v (মানে ত্বৰণ) ৰ ওপৰত নির্ভৰশীল, তাকে বুজাইছে।

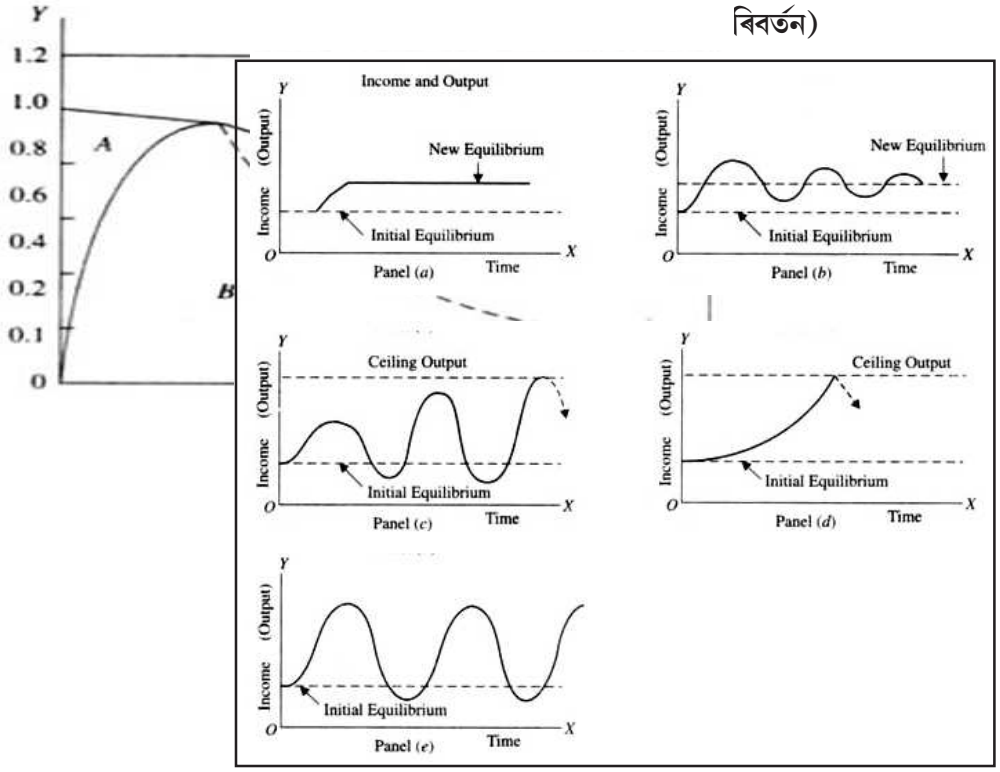
প্রান্তিক উপভোগ প্রৱণতা (c) আৰু মূলধন-উৎপাদনৰ অনুপাতৰ বিভিন্ন মানৰ সহায়ত, ছেমুৱেলচনে অর্থনীতি এখনে অনুসৰণ কৰিবলগীয়া বিভিন্ন পথ বর্ণনা কৰিছে। প্রান্তিক উপভোগ প্রৱণতা আৰু মূলধন উৎপাদনৰ অনুপাত (যিয়ে ক্রমে গুণক আৰু ত্বৰণৰ মাত্রা নিৰূপণ কৰে)ৰ বিভিন্ন জোঁটসমূহ ১৪.২ নং চিত্রৰ সহায়ত বর্ণনা কৰিব পাৰি —

চিত্ৰ ১৪.২ ঃ গুণক আৰু ত্বৰণৰ সম্বন্ধ

ওপৰৰ চিত্ৰ ১৪.২ যদিও দেখিবলৈ সৰল, আচলতে ই হৈছে পাঁচটা নির্দিষ্ট ক্ৰমৰ সংযোগ, যাক A ৰ পৰা E লৈ নির্দেশ কৰা হৈছে। এই স্থানান্তৰৰ পথ বা ক্ৰম যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি অর্থনৈতিক কার্যকলাপে গতি কৰে সেইবোৰ উপভোগ প্ৰৱণতা (c) আৰু মূলধন-উৎপাদনৰ অনুপাত (v) ৰ বিভিন্ন মানৰ ওপৰত নির্ভৰশীল, আৰু ইয়াক তলৰ ১৪.৩ চিত্ৰৰ দ্বাৰা বর্ণনা কৰিব পাৰি —

চিত্ৰ ঃ ১৪.৩ (a ৰ পৰা e লৈ) ঃ গুণক আৰু ত্বৰণ সংযোগ (আয়ৰ বিভিন্ন ৰিবর্তন)

চিত্ৰ ১৪.২ আৰু ১৪.৩ ৰ বর্ণনা ঃ যেতিয়া প্ৰান্তিক উপভোগ প্ৰৱণতা (c) আৰু মূলধন-উৎপাদনৰ অনুপাত (v)A অঞ্চলটিত ঠাইত অৱস্থান কৰিব (চিত্ৰ ১৪.২ ত), স্বতন্ত্ৰ

বিনিয়োগৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ ফলস্বৰূপে মুঠ ৰাষ্ট্ৰীয় উৎপাদন বা আয় ক্ৰমহ্ৰাসমান হাৰত উৰ্দ্ধমুখী বা নিম্নমুখী গতি কৰিব আৰু অৱশেষত এক নতুন ভাৰসাম্য বিন্দুত মিলিত হ'ব যাক চিত্ৰ ১৪.৩ ৰ (a) অংশৰ দ্বাৰা দেখুওৱা হৈছে।

যদি c আৰু v এ 'B' ৰ দৰ্শোৱা ঠাইত অৱস্থান কৰে (চিত্ৰ ১৪.২), তেন্তে স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ বা স্বতন্ত্ৰ উপভোগৰ পৰিবৰ্তনে আয়ৰো পৰিবৰ্ত্তন সাধন কৰিব, যিয়ে বাণিজ্য চক্ৰৰ ক্ৰমনমিত ক্ৰম অনুসৰণ কৰে। চিত্ৰ ১৪.৩ ৰ (b) অংশত দেখুওৱাৰ দৰে চক্ৰৰ পতন নোহোৱালৈকে ই হ্ৰাস হৈ থাকে।

ঠিক তেনেদৰে, ১৪.২ নং চিত্ৰৰ 'C' অঞ্চলটিয়ে c আৰু v ৰ উচ্চমান নিৰ্দ্দেশ কৰিছে যি 'B' ৰ তুলনাত ডাঙৰ ই গুণক আৰু ত্বৰণৰ এনে মান নিৰ্ণয় কৰে যিয়ে এক সুবৃহৎ চক্ৰৰ উদ্ভৱ কৰাব, অৰ্থাৎ আমি আয়ৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগত বৃহত্তৰ বিস্তাৰিত বিকাশ দেখিবলৈ পাওঁ। এই অৱস্থাটো ১৪.৩ নং চিত্ৰৰ (c) অংশৰ দ্বাৰা দেখুওৱা হৈছে। এই চিত্ৰটোত ইয়াকে দেখিবলৈ পোৱা হৈছে যে এই প্ৰণালীটোৱে অত্যধিক মাত্ৰাৰ বিকাশ লাভ কৰে আৰু ভাৰসাম্য অৱস্থাৰ পৰা বহুখিনি আঁতৰি আহে।

১৪.২ চিত্ৰৰ 'D'অংশটিত c আৰু v ৰ কোনো জোঁটক নিৰ্দেশ কৰিছে যাৰ ফলত আয় ক্ৰমবৰ্দ্ধমান হাৰত উৰ্দ্ধমুখী বা নিম্নমুখী গতি লাভ কৰিছে, যদিও অৰ্থনীতি এটাৰ চক্ৰীয় গতিক বাধা দিবলৈ হ'লে c আৰু v ৰ এনে ক্ৰমবৰ্দ্ধমান গতি কোনো প্ৰকাৰে ৰোধ কৰাটো দৰকাৰ। ইয়াক ১৪.৩ নং চিত্ৰৰ (d)অংশত বৰ্ণনা কৰা হৈছে। C অংশৰ গুণক আৰু ত্বৰণৰ মানে ব্যৱস্থাটোত যেনেদৰে অত্যধিক বিকাশৰ সৃষ্টি কৰে, ঠিক তেনেদৰে, গুণক আৰু ত্বৰণৰ মানে অৰ্থনীতিটোক ভাৰসমতাৰ পৰা দূৰত ৰাখে, সেয়া D অংশত দেখুওৱা হৈছে।

বিশেষভাৱে, যেতিয়া c আৰু v চিত্ৰ ১৪.২ ৰ E অংশত থাকে, তেতিয়া আয়ৰ স্থিৰ মাত্ৰাৰ তাৰতম্যতা উদ্ভৱ হয় আৰু ইয়াক চিত্ৰত ১৪.৩ (e) অংশত দেখুওৱা হৈছে।

গতিকে, আমি উপভোগৰ প্ৰান্তিক প্ৰৱণতা (c) আৰু মূলধন-উৎপাদনৰ অনুপাত (v)ৰ বিভিন্ন মানৰ ভিত্তিত গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগ দেখিবলৈ পালোঁ। গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ব্যৱসায় চক্ৰৰ দুটা তত্ত্ব আগবঢ়োৱা হৈছে।

ব্যৱসায় চক্ৰ তত্ত্বৰ এটা ভাগে গুণক আৰু ত্বৰণৰ মানসমূহ ধৰি লয়, যাৰ ফলত বিস্ফোৰক চক্ৰৰ উৎপত্তি হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰ তত্ত্বটো ইয়াৰ অন্তৰ্গত। আনহাতে, হেনচেন (Hansen)এ ব্যৱসায় চক্ৰৰ এটা তত্ত্ব আগবঢ়াইছিল যি গুণকৰ লগত দুৰ্বল ত্বৰণৰ সংযোগ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, যিয়ে কেৱল তাৰতম্যতাহে উৎপন্ন কৰে। ইয়াৰ পিছৰ খণ্ডত আমি হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্বটো আলোচনা কৰিম।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ তলৰ উক্তিবোৰ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ উল্লেখ কৰক —

(ক) কেইন্সে গুণক-ত্বৰণ সংযোগটো বাণিজ্য চক্ৰ বৰ্ণনা কৰোঁতে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। (শুদ্ধ/অ শুদ্ধ)

(খ) ছেমুৱেলচনৰ মতে, উপভোগ হৈছে আগৰ সময়ৰ আয়ৰ ফলন। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ছেমুৱেলচনৰ ব্যৱসায় চক্ৰ তত্ত্বটোৰ অভিধাৰণাসমূহ উল্লেখ কৰক। (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

১৪.৪ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব

হিক্সে তেখেতৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্বটো ১৯৫০ চনত প্ৰকাশিত তেওঁৰ "A Contribution to the Theory of Trade Cycle" কিতাপখনৰ যোগেদি আগবঢ়াইছিল। কিতাপখন প্ৰকাশিত হোৱাৰ ৫০ বছৰ পিছতো তেওঁ বাণিজ্য চক্ৰৰ বিষয়ে বিভিন্ন আলোচনা আগবঢ়াই থকা দেখা গৈছে। হিক্সৰ বাণিজ্য চক্ৰ তত্ত্বটো তিনিটা গুৰুত্বপূৰ্ণ ধাৰণাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, সেইসমূহ হ'ল — জে.এম কেইন্সৰ গুণক নীতি, জে. এম. ক্লাৰ্কৰ ত্বৰণ নীতি আৰু হেৰ'ডৰ বিকাশ নীতি।

তত্ত্বটোৰ অভিধাৰণাসমূহ ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় তত্ত্বটো বিতংভাৱে আলোচনা কৰাৰ আগতে, আহকচোন আমি এই তত্ত্বটো প্ৰতিষ্ঠিত অভিধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰো। অভিধাৰণাসমূহ হ'ল —

- হিক্সৰ মতে অৰ্থনীতিখন প্ৰাৰম্ভিক কালতে ভাৰসাম্য অৱস্থাত থাকে।
- অৰ্থনীতিটো প্ৰগতিশীল এই অৰ্থত যে স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ সমান হাৰত বৃদ্ধি হয় আৰু সময়ৰ ব্যৱধানৰ লগে লগে অৰ্থনীতিটোৱে এটা বিন্দুত স্থিৰ হৈ নাযায়। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল, অৰ্থনীতিটো এক গতিশীল ভাৰসাম্য অৱস্থাটোৰ সন্মুখীন হয়। (আগৰ অধ্যায়টিৰ আলোচনা মনত পেলাওঁক)
- চলিত সময়ৰ উপভোগ তাৰ আগৰ সময়ৰ আয়ৰ ফলন। সাংকেতিকভাৱে, ইয়াক এনেদৰে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি $C_t = f Y_{t-1}$, য'ত C হ'ল উপভোগ, Y হ'ল আয় আৰু t হ'ল সময়। দেখাত একে যেন লাগিলেও কেইন্সৰ নীতিটো এই সমীকৰণটোতকৈ ভিন্ন, য'ত উপভোগ

হৈছে চলিত সময়ৰ আয়ৰ ফলন।

- চলিত সময়ৰ উদগণিমূলক বিনিয়োগ হৈছে আগৰ সময়ৰ উৎপাদনৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ ফলন। সাংকেতিকভাৱে, ইয়াক এনেদৰে প্ৰকাশ কৰিব পাৰি $I_t = f(Y_{t-1} - Y_{t-2})$; য'ত I হ'ল বিনিয়োগ, Y হ'ল আয় আৰু t হ'ল সময়।
- গুণক আৰু ত্বৰণৰ মান স্থিৰ হৈ থাকে।
- এক অৰ্থনীতিৰ বিকাশৰ উৰ্দ্ধমুখী সীমা আছে (হিক্সে যাক উৰ্দ্ধতম বুলি ব্যৱহাৰ কৰিছিল)। ই কেতিয়াও উৎপাদনৰ পূৰ্ণ নিয়োগ অৱস্থাৰ পিছত বৃদ্ধি হ'ব নোৱাৰে।
- অৰ্থনীতিটোৰ নিম্নগামী (মানে সংকোচন) গতিত কোনো প্ৰত্যক্ষ বাধা নাথাকে। অৱশ্যে, কিছুমান পৰোক্ষ বাধা থাকে। ইয়াৰ কাৰণ এইটোৱে যে ***নিৰ্বিনিয়োগ*** কেতিয়াও অৱক্ষয় ব্যয়তকৈ বেছি হ'ব নোৱাৰে (ইয়াক ত্বৰণৰ বিৱৰ্তন (Transformation of the accelerator) বুলি কোৱা হয়), ই হৈছে এক প্ৰকাৰৰ পৰোক্ষবাধা। আকৌ, মুঠ বিনিয়োগ শূন্যৰ তলত হ'ব নোৱাৰে। গতিকে, ই বুজায় যে উৰ্দ্ধমুখী সীমাৰ দৰে এক নিম্নমুখী সীমাও আছে (যাক হিক্সে 'নিম্নতম' বুলি ব্যৱহাৰ কৰিছিল)।

নিৰ্বিনিয়োগ ঃ দৰাচলতে, নিৰ্বিনিয়োগ মানে মূলধন মজুত নকৰাকে বুজায়, মানে, অৱক্ষয়নৰ বাবে ক্ষতিপূৰণ নকৰা। মূলধনী সম্পদ বিক্ৰী কৰাকো নিৰ্বিনিয়োগ বুলি কোৱা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, ৰাজহুৱা খণ্ডত নিৰ্বিনিয়োগ হ'ল ৰাজহুৱা খণ্ডৰ অংশপত্ৰ বজাৰত বিক্ৰী কৰা।

তত্ত্বটোৰ কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্য ঃ যদিও হিক্সৰ তত্ত্বটো তিনিটা ধাৰণাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত, তেওঁৰ তত্ত্বটোৱে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰা দেখা গৈছে। তত্ত্বটো বৰ্ণনা কৰাৰ আগতে তলত দিয়া নিৰ্দিষ্ট বৈশিষ্ট্যসমূহ বিশদভাৱে আলোচনা কৰাটো অতি জৰুৰী —

- **বিকাশৰ উৰ্দ্ধতম আৰু নিম্নতম সীমা** ঃ হিক্সৰ মতে, বিকাশৰ উৰ্দ্ধতম সীমা থাকে। গতিকে, তেওঁৰ মতে, গুণক-ত্বৰণৰ সংযোগে ***উত্তোলন বিপাক*** অৰ্থনীতিখনক এক বৰ্দ্ধিত হাৰত গতিশীল কৰে। এই বিকাশ পূৰ্ণ নিয়োগ অৱস্থা নোপোৱালৈ বৃদ্ধি হৈ গৈ থাকে। গতিশীল অৰ্থনীতিত উৰ্দ্ধতম সীমা বৃদ্ধি হয়; কিন্তু ই উৰ্দ্ধতম সীমা পাবলৈ অধিক সময় লয় (স্থবিৰ অৰ্থনীতিৰ তুলনাত)।

উত্তোলন বিপাক ঃ উত্তোলন বিপাকে এনে এক ক্ৰিয়া বুজায়, যাৰ ফলত অৰ্থনীতিটো এক বৰ্দ্ধনশীল (Cumulative) হাৰত গতি কৰে।

এক অৰ্থনীতিয়ে উৰ্দ্ধতম সীমাত উপনীত হোৱাৰ পিছতে নিম্নমুখী অৱস্থা আৰম্ভ কৰিব। এই নিম্নমুখী ধাৰাটো সম্পদৰ প্ৰাচুৰ্য্যতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰে; যেনে - জনসংখ্যা, কাৰিকৰী কৌশল, মূলধন মজুত ইত্যাদি। অৰ্থনীতিটোৱে উৰ্দ্ধতম সীমাত উপনীত হ'বলৈ আৰু নিম্নমুখী গতি ল'বলৈ সামৰ্থ নহ'বও পাৰে যদি উত্তোলন বিপাক (Leverage Effects) (গুণক আৰু ত্বৰণৰ আন্তঃক্ৰিয়া) প্ৰভাৱশালী নহয়। আচলতে, অৰ্থনীতিখনে উৰ্দ্ধতম সীমাত বৰ্তি থাকিবও পাৰে আৰু কিছুসময়ৰ কাৰণে সেই অৱস্থাতে থাকিবও পাৰে। (আমি তত্ত্বটো বৰ্ণনা কৰোঁতে এই বিষয়ে আলোচনা কৰিম)।

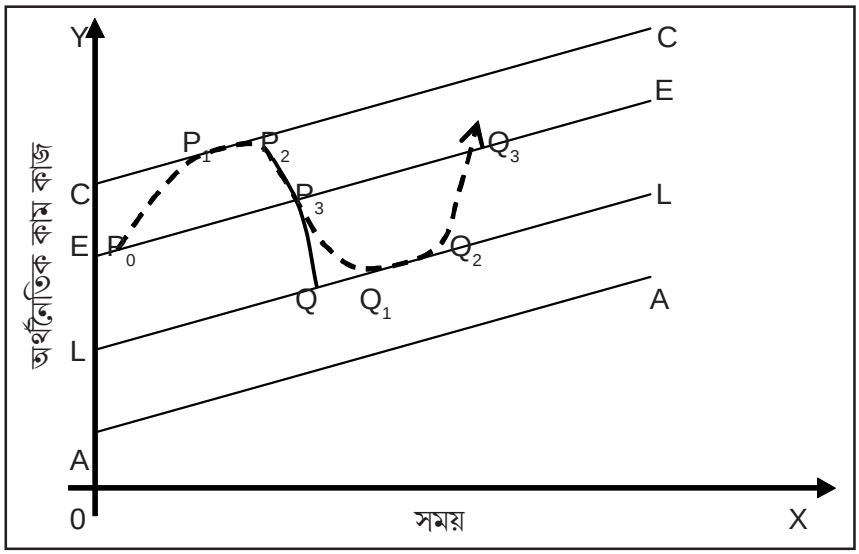
এইটো মনত ৰখা উচিত যে হিক্সৰ মতে, যদিও গুণক আৰু ত্বৰণ দুয়োটাই অৰ্থনীতিটো উৰ্দ্ধতম দিশে গতি কৰায়, কিন্তু ইয়াৰ নিম্নমুখী গতি অকল গুণকৰ ওপৰতহে নিৰ্ভৰ কৰে (যিহেতু বহুসময়ত ত্বৰণ অকাৰ্য্যক্ষম হৈ থকা দেখা যায়)। ইয়াৰ বাবে অৰ্থনীতিটোৰ নিম্নমুখী গতিৰ হাৰ তুলনামূলকভাৱে মন্থৰ হোৱা পৰিলক্ষিত হয়। অন্যথা, গুণক আৰু ত্বৰণ একেলগে ক্ৰিয়া কৰি থাকিলে অৰ্থনীতিটোৰ নিম্নমুখী গতিৰ হাৰ অধিক হ'লহেতেন।

আকৌ, হিক্সৰ মতে, যদিও অৰ্থনীতিখনৰ নিম্নমুখী অৱস্থানত কোনো প্ৰত্যক্ষ বাধা নাথাকে, কিন্তু আগত উল্লেখ কৰাৰ দৰে পৰোক্ষ বাধা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই বাধাসমূহ হৈছে - প্ৰথম, মুঠ বিনিয়োগ শূন্যৰ তলত হ'ব নোৱাৰে। দ্বিতীয়তে, এনে এক নিম্ন অৱস্থাতো কিছুমান মৌলিক বিনিয়োগ (বা নিৰ্বিনিয়োগ), যেনে মজুত (inventories) বা আহিলাপাতিৰ বদলিকৰণ (Replacement) ৰ কাম চলি থাকে। আকৌ, স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ বৃদ্ধি হ'বলৈ ধৰে আৰু ই নিৰ্বিনিয়োগতকৈ বেছি হয়। গতিকে, শুদ্ধ বিনিয়োগ বৃদ্ধিয়ে সামগ্ৰিক আয়টোক বৃদ্ধি কৰে আৰু অৰ্থনীতি সম্প্ৰসাৰণ অৱস্থালৈ লৈ যোৱাত সহায় কৰে।

- **চক্ৰৰ ঊৰ্দ্ধমুখী গতি** ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰ তত্ত্বটোৰ অন্য এক বৈশিষ্ট্য হৈছে চক্ৰসমূহৰ ঊৰ্দ্ধমুখী গতি। হিক্সে ধৰি লৈছিল যে যদিও অৰ্থনীতি এটাই বাণিজ্য চক্ৰৰ বিভিন্ন অৱস্থাৰ সন্মুখীন হয়, তথাপিও এছোৱা দীঘলীয় সময়ৰ প্ৰেক্ষাপটত সেই অৰ্থনীতিটো এক বিকাশৰ পথত (Growth path)আগবঢ়িব। (আগৰ অধ্যায়টিলৈ মন কৰক) এই অভিধাৰণাটো সম্পূৰ্ণ বাস্তৱিক আৰু ই অৰ্থনীতিখনৰ প্ৰকৃত কাৰ্যকৰণৰ লগত খাপখোৱা বিধৰ।

তত্ত্বটোৰ বৰ্ণনা ঃ আমি হিক্সৰ তত্ত্বটো বাণিজ্য চক্ৰৰ চাৰিটা অৱস্থাক সাঙুৰি আলোচনা কৰিলোঁ। চিত্ৰ ১৪.৪ ৰ জৰিয়তে তত্ত্বটো বৰ্ণনা কৰা হ'ল —

চিত্ৰ ১৪.৪ ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্ব

১৪.৪ নং চিত্ৰত, AA ৰেখাডালে স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগক বুজাইছে, যাক স্থিৰ হাৰ 'g' ত বৃদ্ধি হোৱা বুলি ধৰা হৈছে।

- EE ৰেখাডালে উৎপাদনৰ ভাৰসাম্য আয়ক বুজাইছে যি স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ (AA)ৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। এই ভাৰসাম্য পথটো গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগে ব্যাঘাত জন্মায়।
- LL ৰেখাডালে উৎপাদনৰ নিম্ন ভাৰসাম্য পথটোক নিৰ্দেশ কৰিছে।
- FF ৰেখাডালে পূৰ্ণ নিয়োগৰ সৰ্বোচ্চ অৱস্থাক বুজাইছে (মানে ঊৰ্দ্ধতম বিন্দু)।

সাধাৰণতে, ই EE ভাৰসাম্য পথটোৰ ওপৰত থাকে আৰু AA যি হাৰত বৃদ্ধি পাইছে তেনে সমহাৰতে বৃদ্ধি হোৱা বুলি ধৰা হৈছে।

ওপৰৰ চিত্রত দেখুওৱা বাণিজ্য চক্রৰ অৱস্থা চাৰিটা হ'ল —

- **সমৃদ্ধি** (Prosperity) ঃ আমি আগতে উল্লেখ কৰাৰ দৰে, P_o হৈছে প্রাৰম্ভিক ভাৰসাম্য বিন্দু। এতিয়া, যিহেতু স্বতন্ত্র বিনিয়োগ 'g' হাৰত বৃদ্ধি পায় আৰু গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগে অর্থনীতিখনক ঊর্দ্ধতম পথ CC লৈ বৃদ্ধি কৰায়। CC হ'ল পূর্ণ নিয়োগ ভাৰসাম্য পথ। গতিকে, অর্থনীতিখনে P_1 বিন্দুত অৱস্থান কৰিব। যিহেতু আমি আগতে গতিশীল অর্থনীতিৰ কথা আলোচনা কৰিছোঁ, গতিকে এক গতিশীল ভাৰসমতাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। প্রচুৰ মানৰ শক্তি, কাৰিকৰী কৌশল আৰু অন্য সম্পদ আৰু উদগণিমূলক বিনিয়োগৰ সময়ভিত্তিক সম্পর্কই অর্থনীতিখনক পূর্ণনিয়োগ অৱস্থাৰ ঊর্দ্ধতম বিন্দু P_1 পোৱাৰ পিছতো বৃদ্ধি হোৱাত সহায় কৰে। সেয়েহে, অর্থনীতিখন P_1 বিন্দুৰ পৰা P_2 বিন্দুলৈ উন্নীত হোৱা দেখা গৈছে। এইটো অত্যন্ত গুৰুত্বপূর্ণ যে হিক্সৰ মতে, পূর্ণ নিয়োগৰ ঊর্দ্ধতম সীমা উৎপাদনৰ ওপৰত নির্ভৰশীল নহয়; ই বিভিন্ন উপাদান যেনে জনসংখ্যা বৃদ্ধি, কাৰিকৰী কৌশল আদিৰ ওপৰতহে নির্ভৰশীল। আৰু এই উপাদানসমূহ স্বতন্ত্র বিনিয়োগ বৃদ্ধিৰ দৰে সমহাৰত বৃদ্ধি হয় বুলি ধৰি লোৱা হয়।
- **পতন** (Downturn) ঃ অর্থনীতিখনে সকলো সময়তে ঊর্দ্ধতম অৱস্থাত থাকিব নোৱাৰে। ই নিম্নমুখী গতি ল'বই লাগিব। আগতে আলোচনা কৰাৰ দৰে, হিক্সৰ মতে, অর্থনীতিৰ নিম্নমুখী অৱস্থা আৰম্ভ হ'ব পূর্ণ নিয়োগ ভাৰসাম্য পথ পোৱাৰ আগতে অর্থাৎ P_1 বিন্দু পোৱাৰ আগত। যদিও গুণক আৰু ত্বৰণে অর্থনীতিখনক ঊর্দ্ধতম দিশে গতি কৰায়, কিন্তু যেতিয়া ই নিম্নমুখী হয় তেতিয়া ত্বৰণ সম্পূর্ণৰূপে অকার্য্যক্ষম হৈ থকা দেখা যায়। সেয়ে বিকাশৰ হাৰ পূর্বতকৈ (য'ত দুয়োটা প্রক্রিয়া গুণক আৰু ত্বৰণ কার্য্যক্ষম হৈ আছিল) কম হয়। আমাৰ চিত্রত ইয়াক $P_2 P_3 Q$ ৰে বুজোৱা হৈছে। যদিও অর্থনীতিৰ নিম্নমুখী অৱস্থাত অকলমাত্র গুণক প্রক্রিয়াটো কার্য্যক্ষম হৈ থাকে আৰু বিভিন্ন পৰোক্ষ বাধাৰ বাবে, আমি আগতে উল্লেখ কৰাৰ দৰে। অর্থনীত খনে আচলতে $P_2 P_3 P_1$ পথেৰেহে গতি কৰিব আৰু ই $P_2 P_3 Q$ পথেৰে গতি নকৰে।
- **মন্দাৱস্থা** (Depression) ঃ ওপৰৰ চিত্রটোৰ পৰা আপুনি দেখিবলৈ পাইছে যে অর্থনীতিটোৱে নিম্নমুখী গতি কৰিছে, ই প্রাৰম্ভিক ভাৰসাম্য পথ EE ৰ P_3 বিন্দুৰ মাজেৰে গতি কৰিছে। গতিকে, অর্থনীতিটোৱে এই অৱস্থাত স্থবিৰ হ'ব নে আৰু পুনৰ ভাৰসাম্য অৱস্থাত উপনীত হ'ব? উত্তৰটো হ'ব ঋণাত্মক, গুণকৰ পশ্চাদগামী প্রভাৱে অর্থনীতিটোক EE ৰ তললৈ লৈ যাব। কিছুমান পৰোক্ষ বাধাই নিম্নসীমা নির্ধাৰণ কৰে; যিবোৰ আমি আগতে আলোচনা কৰি আহিছোঁ। LL ৰেখাডালে নিম্নতম সীমাক

বুজাইছে। সেয়েহে, অর্থনীতিটোৱে Q_1 নিম্নতম বিন্দুত অৱস্থান কৰিছে।

- **পুনৰ উত্থান** (Recovery) ঃ অর্থনীতিটোৱে Q_1 বিন্দুত নিম্নসীমা লাভ কৰাৰ পিছত, ই তৎক্ষণাত ওপৰলৈ গতি নকৰে। বৰঞ্চ, কিছু সময় ইয়াৰ আশে পাশে গতি কৰি QQ_1 তকৈ অলপ উচ্চ সীমা Q_2 লৈ গতি কৰিব। এই Q_1 ৰ পৰা Q_2 লৈ পৰিবর্ত্তন বিশেষকৈ অর্থনীতিটোৰ অতিৰিক্ত ক্ষমতাৰ ফলত হোৱা দেখা গৈছে। এই Q_1 ৰ পৰা Q_2 লৈ হোৱা পৰিবর্তনে ৰাষ্ট্ৰীয় আয় বৃদ্ধিত সহায় কৰিছে, আকৌ যিহেতু স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ ক্ৰমান্বয়ে 'g' হাৰত বৃদ্ধি হৈ থাকে, সেয়ে গুণক- ত্বৰণৰ সংযোগে অর্থনীতিটোক পুনৰ বিকাশৰ Q_2 Q_3 পথলৈ উন্নীত কৰিব।

সমালোচনাত্মক মূল্যায়ন ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰ তত্ত্বটোৰ গুণসমূহ হ'ল —

- হিক্সে আগৰ বাণিজ্য চক্ৰৰ তত্ত্ববোৰৰ পৰা পৃথককৈ এই তত্ত্বটো আগবঢ়াইছে আৰু ই এইটো মতামতৰ ওপৰত নির্ভৰশীল যে অর্থনীতিখনে আচলতে নিম্ন হাৰত তললৈ গতি কৰে। তেওঁ ব্যাখ্যা কৰা অনুসৰি, অর্থনীতিটোৰ নিম্নমুখী যাত্ৰাত ত্বৰণ যে অকার্য্যক্ষম হৈ থাকে, এই কথাষাৰে যথেষ্ঠ তাৎপর্য্য বহন কৰিছে।
- উর্দ্ধতম আৰু নিম্নতম সীমাত হোৱা ধীৰ গতি উল্লেখযোগ্য। হিক্সে দেখুৱাইছিল যে ইয়াৰ কাৰণ গুণক - ত্বৰণৰ সংযোগ আৰু বিনিয়োগৰ সময়ভিক্তিক সক্ৰিয়তা। আকৌ এই গতি অতিৰিক্ত ক্ষমতাই প্ৰভাৱিত কৰে। এই দুয়োটা যুক্তিয়ে বৰ গুৰুত্বপূর্ণ।
- বাণিজ্য চক্ৰৰ সৈতে অর্থনৈতিক বিকাশৰ সম্পর্ক হৈছে আন এক উল্লেখযোগ্য মাইলৰ খুঁটি।

  ওপৰত উল্লেখ কৰা গুণবিলাকৰ সত্বেও, হিক্সৰ তত্বটো তলত দিয়া ধৰণে সমালোচনা কৰা হয়।
- এই তত্ত্বটো অতি অনমনীয় (rigid)। ত্বৰণ নীতিটো অন্ত্যন্ত অনমনীয়ভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।
- হিক্সে গুণক আৰু ত্বৰণৰ মান স্থিৰ বুলি ধৰি লৈছিল। এইটো সম্পূর্ণ অবাস্তৱিক।
- হিক্সৰ তত্ত্বটো যদিও স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগৰ ভূমিকাক অৱহেলা কৰা নাই, কিন্তু ইয়াৰ ভূমিকা হৈছে পৰোক্ষ। সমহাৰত স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ বৃদ্ধিৰ হাৰৰ ধাৰণাটো সমালোচনা কৰা হৈছে।
- হিক্সৰ মতে, পূর্ণ নিয়োগ উৎপাদন পথৰ ওপৰত নির্ভৰশীল নহয়। এই অভিধাৰণাটোও সমালোচনা কৰা হৈছে।

ওপৰৰ সমালোচনা সত্বেও, হিক্সৰ বাণিজ্য চক্ৰ তত্ত্বটোক মুখ্য বৰঙণি বুলি স্বীকৃতি দিয়া হয়। বহুতো সমালোচকে গুণসমূহক আঁকোৱালি লৈছে। উল্লেখযোগ্য যে এই তত্ত্বটো আগবঢ়োৱাৰ ৫০ বছৰৰ পিছতো, বর্ত্তমান সময়তো এই তত্ত্বটো বাণিজ্য চক্ৰৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ তত্ত্ব হিচাপে স্থান লাভ কৰিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখক ঃ

(ক) হিক্সে তেওঁৰ ব্যাখ্যাত অৰ্থনীতিখন স্থবিৰ বুলি ধৰি লৈছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

(খ) হিক্সে ধৰি লৈছিল যে প্ৰাৰম্ভিক অৱস্থাত অৰ্থনীতিখন ভাৰসাম্য অৱস্থাত থাকে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ হিক্সৰ মতে কেনেকৈ অৰ্থনীতিখনে নিজকে পুনৰ উত্থান কৰিব? (৬০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

১৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ছেমুৱেলচন আছিল ব্যৱসায় চক্ৰ ধাৰণাটোত গুণক ত্বৰণ সংযোগ ব্যৱহাৰৰ আঁতধৰোতাসকলৰ ভিতৰত এজন। গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগে কেনেকৈ অৰ্থনৈতিক কাৰ্যৱলীসমূহৰ চক্ৰীয় উত্থান-পতন ঘটায়, তাক তেওঁ সুন্দৰকৈ দেখাৱাইছিল।
- ছেমুৱেলচনৰ আৰ্হিটোৰ মৌলিক নীতিটো হৈছে — গুণকে অকলে অৰ্থনৈতিক উত্থান-পতনৰ প্ৰকৃতি বৰ্ণনা কৰিব নোৱাৰে।
- হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্ৰৰ তত্ত্বটোক এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বৰঙণি হিচাপে গণ্য কৰা হয়।

১৪.৬ অধিক জানিবৰ বাবে

১) Ahuja, H.L (2007). Macroecomoics : Theory and Policy, New Delhi. S. Chand & Co. Gupta, R.D

২) Mannur, H.G (1995). Internatioanl Economics, New Delhi : Vikas Publishing House Pvt. Ltd.

৩) Rana K.C. & Verma, K.N. (2009). Macroeconomic Analysis, Jalandhar : Vishal Publication.

৪) Shapiro, E. (2013). Macroeconomic Analysis. New Delhi : Galgotia Publication Pvt. Ltd.

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) আহমেদ, ৰফিক; ২০০৯, *সমষ্টিগত অৰ্থতত্ত্ব*, যোৰহাট ঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

১৪.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) শুদ্ধ

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ছেমুলৱেলছনৰ মডেলৰ অভিধাৰণাসমূহ হ'ল — চলিত সময়ৰ উপভোগ আগৰ সময়ৰ আয়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগত জড়িত।

চলিত সময়ৰ বিনিয়োগ আগৰ সময় এবছৰৰ ব্যৱধানৰ লগত জড়িত।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ (ক) অশুদ্ধ (খ) শুদ্ধ

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ হিক্সৰ মতে, অৰ্থনীতিখনে স্বতন্ত্ৰভাৱে বাণিজ্য চক্রৰ নিম্নতম সীমাৰ পৰা পৰিপুষ্টি লাভ কৰিব নোৱাৰে।

এই পৰিবৰ্তন অৰ্থনীতিখনৰ অতিৰিক্ত ক্ষমতাৰ বাবে হৈছে আৰু ই জাতীয় আয় বৃদ্ধিত সহায় কৰে। আকৌ, যিহেতু স্বতন্ত্ৰ বিনিয়োগ আহৰণ সমহাৰত বৃদ্ধি হৈ গৈ থাকে সেয়েহে, গুণক আৰু ত্বৰণৰ সংযোগে পুণৰ অৰ্থনীতিখনক বিকাশৰ পথে আগবঢ়াই লৈ যায়।

১৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) চমু প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্র তত্ত্বৰ মূল বৈশিষ্টবোৰ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্র তত্ত্বৰ আলমত ব্যৱসায় চক্র এটাৰ বিভিন্ন পর্য্যায়বোৰ আলোচনা কৰক।

(খ) ৰচনাধর্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ হিক্সৰ ব্যৱসায় চক্র তত্ত্বটোৰ সমালোচনাত্মক ব্যাখ্যা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ ছেমুৱেলচনৰ ব্যৱসায় চক্রৰ গুণক-ত্বৰণ সংযোগ তত্ত্বটো আলোচনা কৰক।

*** ***** ***